

Akik nem tintával írnak

– napló –

Péntek

Megjött Roby Santiagóból. A legfiatalabb a tíz S. fivér közül. Ott, Santiago del Esteróban (ezer kilométerre északra Buenos Aiestől) töltöttem néhány hónapot két évvel ezelőtt; akkor jól szemügyre vettem e saját levében fortyogó holt vidék minden kergeségét, maceráját és skrupulusát. A népes S. család egyik könyvesboltja, az úgynevezett „Cacique” volt a centruma e birkanyugalmú, szilvaédes kisvárosban kitört világfelforgató-világteremtő lelki forrongásnak (az Aguila kávéházban találkozó tizenöt főről beszélek). Santiago lenézi a fővárost, Buenos Aiest! Santiago úgy véli, csak itt, Santiagóban őrződött meg az az autentikus (*legitima*) Argentína, ott délen az a lenti Amerika a maradék, mindenféle jöttment, *gringos*, bevándorló, európai, gyülevész népség, szenny, szemét.

Az S. család mintapéldánya a felfoghatatlanul egyszerre nekiveselkedő és szárba szökkenő santiagoói növényi vegetációnak. E talpig becsületes és ama szilvaédességgel megáldott fivérek kissé mind olyanok, akár a napon érlelődő gyümölcs. Ugyanakkor hatalmas, valahonnan a tellurikus altalajból fakadó szenvedélyek ragadják el őket, álomkórjuk a reformálás, a teremtés ígézetében vágtatni kezd. Mindegyikük más-más politikai irányzat esküdt híve, aminek következtében a családnak nincs semmi félnivalója az errefelé oly gyakori forradalomtól, mert legyen az bármilyen, mindenképp valamelyik fivér – a kommunista vagy a nacionalista, a liberális, a pap, a peronista – diadala lesz. (Ahogy ezt egyszer Beduino elmagyarázta nekem.) Santiagóban jártamkor két fivér is rendelkezett saját sajtótermékkel: az egyik a *Dimension* értelmiségi folyóiratot adta ki, a másik egy kis lapot, amely a helyi kormányzóval folytatandó harcot tekintette feladatának.

Roby... Nem sokkal Buenos Aires-i látogatása előtt meglep – soha nem írtunk egymásnak – Tucumanból küldött levelével, amely arra kér, küldjem el neki a spanyol kiadású *Ferdydurkét*.

„Witold, abban, amit az Esküvőhöz írt előszavában említesz, nagyon megragadtak engem... bizonyos ideák – az éretlenség, a forma –, amelyek úgy tűnik, a műved vezérfonalát adják, és összefüggnek az alkotás kérdésével.”

„Világos, hogy nem volt türelmem húsz oldalnál többet elolvasni az Esküvőből...”

Aztán a *Ferdydurkét* kéri, majd így folytatja: „Beszélgettünk rólad Negróval (ő a fivére, könyvkereskedő), és látom, hogy továbbra sem tudsz szabadulni európai sovínizmusodtól; a legrosszabb, hogy ez megakadályoz az alkotás kérdésének elmélyült vizsgálatában, holott az lenne igazán érdekes. Nem vagy képes megérteni, hogy »jelenleg« a

fejlődő országok helyzete a legfontosabb. És ha ezt ismered, abból minden más ügyben is alapvető komponensekre tehetsz szert."

És ezzel a takonypóccal tegeződtem én össze, és hagyom, hogy mondjon nekem bármit, amit csak akar. Megértem persze, hogy mindenképp ők akarnak elsőnek támadni, a köztünk lévő viszony messze van az érzelgős idilltől. Ám a le vele ennek ellenére már túlságosan önhittnek tetszett. Mit képzelsz ez magáról? Táviratilag válaszoltam:

ROBY S. TUCUMAN – FEJLŐDŐFÉLBE NE FECSEGI OSTOBASÁGOKAT FERDYDURKÉT NEM TUDOM KÜLDENI WASHINGTON TILTJA BENNSZÜLÖTT TÖRZSEKNEK LEHETETLENNÉ TENNI A FEJLŐDÉST ÖRÖK ALÁRENDELTSÉGRE ÍTÉLNI ŐKET – TOLDOGOM.

A táviratot beletették egy borítékba, és levélként kézbesítették, ezt hívják levéltáviratnak. Hamarosan megjött a válasz, kellő lekezeléssel: „*Kedves Witoldkám, megkaptam levélkédet, látom, hogy formálódasz, de kár erőltetned az eredetiséget*” stb., stb. Nem érdemes itt minden kötekedését idéznem, csak hát az élet, az igazi élet nem afféle extravagáns sziporkázás, nem is a csúcsattrakcióival szeretném őt megidézni itt, hanem épp a maga közönséges hétköznapióságában. És ne feledjük, hogy néha holmi semmisségben is ott lapul egy rejtett oroszlán, egy tigris, egy kígyó.

Roby tehát feljött Buenos Airesbe, itt az a kis *barcito*, abban tűnt fel, ott üzemel úgyszólván minden este: egy srác a maga „erős színeivel”, hollófekete üstökkel, kreol-téglavörös bőrrrel, paradicsomszín szájjal, vakító fogazattal. Kissé csálé és indiánosan görnyedt, de izmos, egészséges fiú, élelmes, álmodozó szempár – hány százalékban indián? És még valami, ami fontos: született katona, puska való neki, lövészárk, ló. Felébredt a kíváncsiságom, változott-e bármi is ebben a diákban az alatt a két év alatt, amíg nem láttuk egymást. És ha igen, hát mi a változás?

Santiagoóban amúgy semmi sem mozdul. Az Aguila kávéházban minden este elhangzanak ugyanazok a bátor „interkontinentális” eszmék, hogy Európának befellegett, Latin-Amerika korát éljük, legyünk végre önmagunk, ne az európaiakat utánozzuk, akkor találjuk meg magunkat, ha felfedezzük a saját indián hagyományainkat, ha kreatívak vagyunk stb. Igen, igen, Santiago, az Aguila kávéház, a Coca-cola és az ottaniak merész gondolatai, amit monomániásan ismételtetnek, akár a részeg, aki tett egy lépést az egyik lábával, és a másikkal nem tud mit kezdeni, igen, Santiago a saját szárnyalásán naponta kérődző tehén, a szédítő egy helyben száguldás lidérces álma.

Úgy gondoltam azonban, az képtelenség, hogy Roby a maga életkorában teljesen megóvja magát a legalábbis részleges átalakulástól, és hajnali egykor beültem vele és Gomával egy másik bárba, hogy szűkebb körben megvitassuk a dolgokat. Szívesen beleegyezett, kész volt átdumálni az egész éjszakát, láthattam, hogy e „zseniális, örült diákduma”, ahogy Žeromski fogalmaz naplójában, a vérvé vált. Ezek a fiúk néha egyébként is az 1890-es évek Žeromskiját és társait juttatják eszembe: a lelkesedésük, a haladásba vetett hitük, az idealizmusuk, a népszerűségük, a romantikájuk, a szocializmusuk, a hazaszeretetük.

És a benyomásaim a beszélgetésünkről? Lelombozódva és aggódva, kedvetlenül és zavartan, felbosszantva és rezignáltan jöttem el, mint akit leforráztak, mint akinek fityiszt mutattak.

Ez a tökfőj semmivel sem lett értelmesebb azóta, hogy Santiagóban búcsút vettem tőle. Most is a két évvel ezelőtti sötét disputát folytatta, mintha csak tegnap hagytuk volna abba. Annyit állapítottam meg csupán, hogy otthonosabban mozog a maga ostobaságában, tehát önteltebb és magabiztosabb. És megint hallgathattam: – Európának vége! Amerika korát éljük! Meg kell teremtenünk a magunk amerikai kultúráját. Ha viszont meg akarjuk teremteni, kreatívnak kell lennünk, csak hogy lássunk hozzá? Akkor leszünk kreatívak, ha megvan a programunk, amely felszabadítja bennünk a teremtő erőt stb., stb. Az absztrakt festészet árulás, tiszta Európa. A festőnek, az írónak amerikai témát kell feldolgoznia. Kapcsolatot kell találnia a néppel, a folklórral... Meg kell lelnünk a saját kizárólagos amerikai problematikánkat stb.

Ezt mind kívülről tudom. Az egész „kreativitásuknak” ez a deklaráció az eleje és a vége. Cifra egy nyomorúság, azoktól, akik ezt nekem előadták, és tucatszám találkoztam ilyenekkel, semmi olyat nem hallottam, ami több lenne a siránkozásnál, hogy „nem vagyunk kreatívak, tennünk kell valamit, hogy eredetiek, egyéniek legyünk... el kell valahogy kezdenünk...” Nem érzik, milyen nevetséges ez a sopánkodás. Nem tudják, hogy gyerekesek, hogy az alkotóerőt nem megrendelésre kapja az ember. Nem látják e birkakórus groteszkumát, amellyel széltében-hosszában telebégetik Dél-Amerikát, hogy eredetiség, egyéniség! Annyit látnak csupán, hogy Európa kreatív, hát ők is azok akarnak lenni, de azt még csak nem is kapiskálják, hogy az eredetiség utáni vágyakozásuk is Európa utánzása. Még azt sem fogják fel, hogy ez a retorika, amelyből ki sem tudják dugni az orrukat, mennyire kompromittálja őket. Nem érzik, milyen komolytalan, ha úgy szeretnék „a saját életüket élni”, hogy erre alapjában véve semmi szükségük, csak Európával akarnak rivalizálni, hogy ki a jobb. A leginkább követelésük naivitása árulja el őket, amikor azt hangoztatják, hogy „fel kell fedeznünk és meg kell határoznunk, kik vagyunk, hogy megtudjuk, mit kell teremtenünk” (ami épp fordítva áll, az ember, a nemzet, a kontinens, csak ha alkot, akkor tudja meg magáról, hogy kicsoda-micsoda, az alkotás az elsődleges). Egyszóval irigység, kisebbségi komplexus, lapos, satnya, zavaros szólalomok.

Egy kretén. Nem is álmodhatom arról, hogy meggyőzőm.

– *Europeo* vagy. Képtelen vagy megérteni minket.

Avagy: – Nem érted, hogy történelmi momentumaink tudata határoz meg bennünket a magunk megteremtésében és a magunk tudatalatti mitológiájában (mert természetesen ennek az egésznek rém toynbistának, spengleristának, freudistának, marxistának, jungiánusnak, fenomenologikusnak, heideggeristának, sartre-inak és sorelinek kell lennie). Kétségbeejtő! Az indulata minden elolvasott oldalra rátesz egy lapáttal. Annyira teletömi magát „gondolatokkal”, hogy már nem érez se ízt, se szagot, nem hall, nem lát, nem érint, sőt, ami a legrosszabb, többé önmagát sem érzékeli.

Kairó, Kína, Bombay, Turkesztán, de Párizs elővárosai és London munkásnegyedei is mind az ő „gondolata”, a világ minden alsóbbrendűségébe alámerül ez a „gondolkodás”. Miként lehetséges, hogy Európa – nem is a földrajzi, inkább a szellemi – a mai napig bírja a sok kapzsi csörtetés nyomását, ami mind csak egy cél felé tör: vagy feljutni az Olümposzra, vagy azt elpusztítani? Ennek megvan persze a maga rossz mellékíze; nevezetesen hogy a fejlődés gyümölcse, a szellem

és az intellektus minden magasabbrendűségével nem várhat se engedelmességet, se tiszteletet, se hálát, hanem a helyét és becsületét elorozó vad falánkság és vágy tárgya lesz. Nem egyéb ez, mint annak a piszkos munkának a rossz melléke, amely a tisztos erőfeszítést (amire nem képesek) az indulat és a hamisság keverékével helyettesíti.

Kreténség. És hallatlan naivítás, tegyük hozzá, hogy az „új kultúrák teremtése” meg se kottyán neki.

Ezzel jól visszataszított a múltba. A hitlerizmusba. Ama megittasult osztrákban tisztán emlékszem erre az impotenciára, amikor Bochwicz-Kozłowski előadta nekem (a vonaton, amellyel Bécsből Tarvisio felé tartottunk) az elaggott Európa összeomlását és az eljövendő új szellem diadalát. 1938-at írtunk akkor. Emlékszem az „G” nyelvük teljes érzéketlenségére minden más nyelv iránt. A döbbenetre, hogy a kreténség ilyen erős és agresszív lehet. És a szörnyű gyanúra, hogy a jelszavak, igazságok, ideológiák, programok minőségének, értelmének, igazságának itt már a legkisebb jelentősége sincs, hisz ez az egész valami másra szolgál, az egyetlen fontos dologra, hogy az embereket maga mögé állítsa, tömeggé, tömegezővé, teremtő erővé tegye. Ó! Ne légy több, csak önmagad, csak a saját „éned”, milyen szép is ez! Világos, semmi kétértelműség. Szilárdan áll a maga lábán. Te azonban jól tudod, mi a valóság, a te valóságod. Idegen tőled minden halandza, üvöltözés, megittasultság, csalás, deklamáció, terror... A háború előtti években és a háború alatt megismertem a kollektivitás erejét, diadalát és bukását, majd a fellélegzést, amikor a halhatatlan „én” újra életre támadt. Szép lassan elcsitultak bennem a korábbi félelmek, és tessék, most Robyból megint az ördögi bűz árad felém!

Nem valami rokonszenves felfedezés. Az a benyomásod, hogy újra beindul körötted a rettenetes összeesküvés, elkapnak, s a Kollektivitás és a Történelem vak erőinek markába vetnek. Amitől a szavak, a fogalmak, minden egyszerre más jelentést kap, a morál, a tudomány, az értelem, a logika, minden, minden egy másfajta, felsőbbrendű idea eszközévé válik, mindent álca rejt, minden uralni, birtokolni akar téged. Mi ez az idea? Hiába is keresed, nem létezik, csak maga a Kollektivitás létezik, semmi egyéb, az emberek karámba terelése, a tömeg, a tömeg szülte, a tömeget kifejező szörny. Ültem a söröm fölött, szemben velem ez a megejtően fiatal és ettől teljesen fegyvertelen diák, aki mégis rém veszélyes. Az arcára pillantottam, a kezére. Az arca! A keze!

Egy kéz, mely kész ölni is a gyerekkor nevében. Egy véres szurony, amely az általa szélnek eresztett badarságok meghosszabbítása... Egy furcsa lény, sápadt, kába arccal, veszedelmes kézzel. Eszembe jutott róla valami, elég körvonalazatlanul és végig gondolatlanul, amit mégis fel szeretnék itt jegyezni... Többékevésbé így hangzik: a feje tele agyrémmel, akár meg is simogathatnám, de a keze képes valósággá tenni az agyrémeit, ez a kéz tényeket gyárt. Valótlanság tehát a fejében, valóság a kezében... *és az a súlyos, hogy a kettő ugyanoda tart...*

Hálás is lehetnék neki, hogy felébresztette bennem a régi aggodalmat. Az intelligens, az értelmiségi, a művész önbizalma a korrallal megnövekszik. Ami épp elég baj! Ne feledjük, akik nem tintával írnak, vérrel írnak.

Hétfő

Nem tudják rólam, hogy bizonyos értelemben épp az ő legfőbb problémájuknak – az éretlenségnek – a specialistája vagyok. Ez a kérdés otthon érzi magát az írásaimban. Paradox, hogy Dél-Amerikában az absztrakt, egzotikus, az ő problémáikhoz egyáltalán nem kötődő Borgesé a főszerep, míg nekem maroknyi olvasóm van. Lám, egy paradoxon, ami mindjárt nem lesz az, ami, ha tekintetbe vesszük, hogy Borges arra viszont kiváló, hogy kitegyenek vele magukért Európában. E vonatkozásban én szóba se jöhetnék, utóvégre lengyel vagyok, nem *valor nacional*.

Azt, hogy nem akarnak idegen kultúrák engedelmes tanítványai lenni, csak helyeselni tudom. Azzal is egyetértek, hogy megvan a saját valóságuk, és csak erre támaszkodva válhatnak valakivé a világban... De meggyőződésem, hogy elkövetnek egy hibát, ami drámai...

Nevezetesen, hogy az „én” helyett azt mondják, „mi”. Mi, amerikaiak. Mi, argentínok. Nos, amikor az egyes ember azt mondja, „mi”, visszaélést követ el, csak a maga nevében lenne szabad beszélnie. Aki pedig arra vágyik, hogy eljusson a „saját valóságához”, és arra támaszkodjon, az kerülje a többes számot, akár a forró kását. Mi az, hogy a „mi valóságunk”? Én csak az „én valóságomban” lehetek biztos. Mi az, hogy Amerika, amerikaiak? Egy fogalom, általánosítás, absztrakció. Mi az, hogy „amerikai valóság”? Valami, amit mindenki úgy ért, ahogy akar.

A különbségből köztük és köztem következik, hogy ők *előbb* akarták felfedezni az amerikai valóságot és megszabadítani Amerikát európai függőségétől, majd ezek után megteremteni az új típusú, felnőtt amerikaiakat. Ez az új Amerika, ha feltárták és meghatározták, megteremti majd a maga polgárait. Szerintem viszont épp az egyes emberrel kell kezdeni, sőt többet mondok: Amerika fejlődése csakis azoknak a műve lehet, akik saját magukban már legyőzték Amerikát.

Azt mondd, a te Amerikád elmaradott, éretlen? Rendben. Ez esetben az a legfőbb feladatod, hogy kiszabadítsd magad gátló hatása alól. Emberként ugyanolyan jó vagy, mint egy angol vagy egy francia. Kubaiként vagy paraguayiként viszont rosszabb. Akkor hát érezd magad embernek, és helyezd magad e fejletlen Amerika fölé, és ne engedd, hogy az amerikai környezet és az amerikai gondolkodásmód gúzsba kössön.

Csak annyi, hogy... épp ez az éretlenség látja el őket a „mi” szócskával. Nyájfázisban vannak, és ez a nyájfázis Dél-Amerika jellemzője, hogy is tudnának megszabadulni tőle. Az „én” számukra túl önálló, túl szabad. Ők a „mi”. Ők Amerika. Ha pedig ők Amerika, hogy tudnák Amerikát a sarkaiból kiforgatni? Vele együtt beleragadtak a történelembe. Ámen.

Ebből sok minden Lengyelországra és a lengyelekre is érvényes.

Kedd

A General Artigas hajón, útban Montevideo felé. Éjszaka. Vihar. Egy pap újságot olvas. Egy gyerek sír. A pincérek a sarokban beszélgetnek. A hajó recseg-ropog.

Brahms IV. szimfóniájának melódiája azóta üldöz, amióta eljöttem Buenosból. Brahms és Beethoven témáin gondolkodom. Beethoven furcsa benyomást kelt,

ha a felől a brahmsi vész felől nézzük, hogy a mű nem lesz elég organikus. Brahms tematikája óvatos és ravasz, átjárja a kompozíció egységéért érzett gond, jól látni, hogy ez az építőmester tart attól, nehogy az épület a fejére omoljon. Beethoven viszont képes énekszóval is feltölteni a szimfóniát, amit nyilván belső sugallatra tett, és ami belülről fakad, az teljes bizonyossággal nem születhet halva. És a beethoveni téma, amely mintegy kívülről hatol a műbe, hogy ott azonnal gyökeret eresszen, valami különös, különösen bátor leleménynek tűnik számomra, miközben eszembe jut, Brahms milyen fokozatosan, óvatosan csak önmagából növekszik, és soha, hogy úgy mondjam, ki sem dugja az orrát önmagából.

Hogy tépi a szél a vitorlákat a fedélzeten! Kimerültem. Miért emlékeztet ez a bámulatos melódia a c-moll zongoraverseny allegrojának melléktémájára? Elképesztő.

Szeretném tudni, a zenei elemzésekben, a tudós kommentárokból miért tekintenek el e melódiák szépségétől és bájától? Nem kérdéses, hogy amíg a mű megismerésének kezdeti fázisában vagyunk, egy ilyen megindítóan dallamos zenekari vagy zongoraszólam azt a szerepet játssza, amit játszania kell: ez a domináns, a legfontosabb, a leginkább magával ragadó elem. Ha már mélyebb ismeretséget kötöttünk a művel, a bája kimerül, és más, nehezebb értékek kötik le a figyelmünket. A zeneértők lám, ezért hallgatják el első benyomásaikat. De helyes-e, ha egy zeneművet olyan füllel ítélünk meg, amely már elfáradt, és nem képes felidézni az első elragadtatások szentségét?

A fények pislognak. A szalon elülső fala lentől felhúzódik, és fönről le. A hajó szélteben-hosszában huzatos, füttyül benne a szél. A *Pornográfiában* megpróbáltam visszatérni ezekhez a fülbemászó... csábos, melodikus... melódiákhoz...

Nem csak a *Pornográfiában*. De a *Pornográfiában* elég bátorságra tettem szert, hogy lemondjak a humorról, ami izolál.

A pincér feketekávéhoz hoz. Valami kopogás a falban, mintha a fejembe akarna hatolni. Micsoda arcátlanság a részemről, hogy efféle elragadó-melodikus témához menekülök! Ráadásul ma, amikor a modern muzsika fél a melódiától, amikor a zeneszerző, ha élni kíván vele, ki kell szabadítania a zenét az absztrakcióból, szárazzá kell tennie. Nincs ez másképp az irodalomban sem, egy önmagára csak kicsit is adó modern író kerüli a csalít, nehéz akar lenni, inkább elidegenít, mint csábít. És én? Én épp fordítva, berakok a szövegbe minden ízletes ízt, minden bájos bájot, összepasszírozom az izgalmat a szépséggel, nem bírom a száraz, unalmas írásokat... a leginkább fülbemászó melódiákat keresem, hogy elérjek valami még jobban „foghatót”, ha sikerül...

Szirána. Felmegyek a fedélzetre. A hajó panaszosan jajgat, víztől gyötört teste a telihold kupolája alatt belevág a fröcskölő háborgásba. Úristen! Micsoda kín! Micsoda kétségbeesés! A magam nehéz, gyötrelmes igyekezetében, hogy megfiatalítsam, felfrissítsem a művészetemet, valljuk be, nem táncoltam vissza... még egy szerelmespár előtt sem! Ó, a szégyen! Ki lenne bátrabb a mai irodalomban? Kívívtam magamnak ezt a bátorságot! Az óceán-vízözön üvölt. De, de... ismerjük el azt is, hogy e mennydörgő tengeri úton, sápadtan az őrzöngéstől, kitálalva kétségbeesésem a csendes holdnak... én átkozott az ő meztelenségükhöz csak olyan nagyon rafinált öltözékben közeledhettem, ami a legmodernebb avantgárd, a legszárazabb intellektus jellemzője. És zárójelbe tettem őket.

Zárójelbe tettem! Különben nem énekelhettem volna.

Szerda, Montevideo

Egy séta a furcsa erkélyek és a kedélyes emberek takaros városában. Montevideo. Itt még a régi tisztesség uralkodik, amelynek Dél-Amerika más tájain már nyoma veszett.

Szívélyes arcok, jómódúan öltözködő emberek, a tengerpart húsz perc autó-busszal, élni, nem meghalni! És ha állandó jelleggel áttelepülnék ide?

Az óceán-vízözönig kifutó avenidák.

A világ két hangra íródott. A Fiatalság kiegészíti a Teljességet a Hiányossággal – ez a fiatalság zseniális küldetése. Ez az, amiről a *Pornográfia* szól.

Egyik legfőbb esztétikai és lelki feladatomnak tartom, hogy a jelenleg használatosnál élesebb és drámaibb szemlélettel közelítsem meg a fiatalságot. Egyszerűen belelökni az érettségbe (kimutatni kapcsolatát az érettséggel).

Csütörtök

Nyugalom? Nyugtalanosság? Némi aggodalommal tölt el a metafizikai izgalom teljes hiánya az uruguayi utcákon, ahol még soha nem fordult elő, hogy egy kutyta megharapott volna valakit.

Pornográfia. Két idősebb férfi becserkészése... a test, az érzékek, az éretlenség titkaiba... Amikor írtam, ködös benyomásaim voltak. A „fizikát” azonban mindig szükségesnek tartottam, sőt nélkülözhetetlennek, a metafizika ellensúlyaként. És fordítva, a metafizika kiáltott a test után. Nem hiszek az erotikamentes filozófiában. Nem bízom a nemi függetlenséget hirdető gondolkodásban...

Természetesen nehéz elképzelnünk a hegeli Logikát, ha nem mondunk le a testről. De a tiszta tudatnak megint csak el kell merülnie a testben, a nemiségben, Erőszban, a művész kénytelen újfent belemártani a bájba a filozófust. A tudat arról akar meggyőzni bennünket, hogy övé az utolsó szó, és a munka, amit elvégez, nem is lenne lehetséges e magabiztosság nélkül; ám ami ilyenén működéséből következik, az gyakran szembefordul a máshonnan, más szellemi pozícióból nézett étellel, s e tekintetben a művészi szellem hasznára válhat a gondolkodói szellemnek. Ha létezne is feloldhatatlan ellentmondás közöttük, nem vagyunk-e mindannyian két lábon járó ellentmondás, nem muszáj-e abban a megkettőzött-ségben élnünk, amik vagyunk?

A nemiség sajátos abszolútuma, az erotikus abszolútum. A nemi ösztön eleve megkettőzi a világunkat, amely épp e megkettőzöttségtől lesz tökéletes, vagyis abszolút! Milyen más abszolútumra van ott szükség, ahol az egyik kívánó pillantás elmerül a másik kívánó pillantásban?

Napsütés. Reggeli Mazurkiewicz miniszterrel és a házigazda szerepét betöltő Józef Makowskival, aki hosszú éveig tiszteletbeli konzul volt Montevideóban. Szeretettel emlegetjük Straszewiczet és más közös barátainkat.

Péntek

Locspocs és mindenfelől fúj a szél. A Tip-Topban ülünk, Dipa meg én, kávézunk és bámuljuk a zuhé csatakos hullámverését. Átlapozom az újságot. Ó, este az Írószövetségben az Argentínából érkezett Dickman felolvasása, az est elnöke Paulina Medeiros uruguayi költőnő, őt a régi időkből jól ismerem. Elmegyünk, én nem annyira Dickman kedvéért, hanem azért, hogy Paulinát lássam.

A dolog végül drámai fejleménybe torkollt (tulajdonképpen minden érintkezésem e kontinens *escritoraival* drámaian végződik).

A felolvasás fele táján érünk oda. Dickman huszonöt esztendőös írói pályafutásáról mesél. Uruguayi irodalmárok – egyetlen érdekes arc sincs köztük –, a levegő csupa udvariasság, közöny és unalom. Érzem, az írói gyülekezet látványa, mint mindig, ingerlően hat rám. Allergiás vagyok az írók csoportosulására, testi-letti összejövetelére, ha így látom a „kollégákat”, egyiket a másik után, elfog a gyengeség. De – nem tudom, világos-e, amit mondok – az *escritor* kifejezés Dél-Amerikában alkalmasint hülyébben hangzik, mint másutt. Ez a foglalkozás itt egyfajta furcsa, teátrálisan fiktív, fennköltén szívélyes, avas és édeskés öntetben úszik. És ez a komikum, ami ha kimondom, hogy *escritores*, eleve társul hozzá, engem megnevetet. Taps. Befejezte.

Paulina Medeiros feláll és kijelenti, hogy a körülmények szerencsés összjátéka folytán a szövetség ma még egy külföldi író vendégül láthat, Gombrowiczot, akit üdvözlünk stb. – És most megkérdem Gombrowicz urat, nem akar-e valamit mondani nekünk?... Csend. Várakozás. Elismerem, nem viselkedtem a lehető legmegfelelőbb módon. Ahelyett, hogy szóltam volna néhány udvarias szót, hogy üdvözlöm őket stb. – No, jól van, Paulina, de mit is írtam én tulajdonképpen? Említenél egy-két címet?

Gyilkos kérdés, mert Amerikában senki nem tud rólam semmit. Általános döbbenet. Paulina elpirul és dadog, elveszíti a maga nyomvonalát. Dickman a segítségére siet: – Én tudom, Gombrowicz kiadott egy regényt Buenos Airesben, románból fordították, nem, lengyelből, *Fitmurca...* nem, *Fidafurca...* Jómagam jeges szadizmussal némán ülök, nem szólok. Az emberek zavartan szedelődzködni kezdenek, felállnak, végül az elnök vagy a titkár behoz egy nagy könyvet, amelybe Dickman beírja az illő aforizmát, én is aláírom, majd odanyújtom Dipának, hogy ő is írja alá. Amiből megint zavar támad e tiszteletre méltó körben, mert Dipi még csak hadköteles korban van, nem néz ki írónak. Egyből aláírja – ez a legméltóságtelejesebb aláírás az egész könyvben –, én meg magyarázom, hogy tizennégy éves kora óta regényírással foglalkozik, és már négy kész regénye van.

Szombat

Közvetlenül szerencsétlen írószövetségi látogatásunk után – még mindig montevideói tartózkodásomról van szó – Paulina Medeiros, Dickman, Dipi meg én elmentünk egy költői díszvacsorára. Az esemény egy kisvendéglőben zajlott, amely azzal ellensúlyozta fogásainak fantáziátlanságát, hogy a falon látható pik-túrák szárnyat adtak az ember fantáziájának. Hatalmas asztal, körötte ötven ven-

dég. Paulina csendben elmagyarázza, hogy R. professzor tiszteletére adott banketten járunk, amelyet a költők rendeztek neki, s így legalább betekintünk a főváros költői klímájába. De ki az az R. professzor? – Ó! érdemes férfiú, híres kritikus, egyetemi tanár, író, jó barát, jó apa, költők pártfogója, most kapott kitüntetést az esszégyűjteményére, ezért van ez a vacsora.

Soha nem hittem volna... nem, még mindig nem ismerem Amerikát, nem ismerem a bonyolultságát, a szertelenségét, ahogy a szintkülönbségeket furcsa mód összekuszálja... Az, amit itt látok, rémes provincializmus, nem fordulhatna elő egyetlen argentin kisvárosban sem, de nagy élvezetemre elevenen megvan a *Pickwick klubban*.

Édes angyaldadság töltötte be a termet. Az angyal, vagyis R. professzor mellett, aki mosolygott, üdvözölt és rabul ejtett, ült egy másik angyal, egy erősen költői, sőt kimondottan poétikus, virgonc öregúr, ő moderálta az estet, ő adta meg a hangot és hozta a szellemet. Beszéddek. Majd felállt egy költő, elzengett egy verset R. professzor tiszteletére. Taps.

Mindjárt utána feláll egy *poetiza*, és ő is elzeng egy verset a professzor tiszteletére. Taps.

Ezek után feláll egy másik költő, és elzeng egy verset a professzor tiszteletére. Lelkesedés. Taps. Erre egy fantasztikus furcsa mondás ötlött az eszembe, még csak nem is Dickens, hanem Chesterton nyomán: *ötvenen voltak, mind költő, és mindegyik előad egy verset R. professzor tiszteletére* (aki diszkréten és tapintatosan értésükre adja, hogy nem ő a lényeg, hanem a költészet).

Akkor odahívtam a pincért, hogy hozzon nekem két üveg bort, egy fehéret, egy vöröset, és elkezdtem mind a kettőt fogyasztani. R. ragyogott, angyaldadsága párosult mindazon érényekkel, amelyek ilyen esetben kívánatosak – szerénységgel, diszkrécióval, nem kevésbé nemeslelkűséggel, szívjósággal –, és mindez oly „szép” és „tisztá” volt, mintha csak egy idősödő nagynéni legédesebb költői ál-mából kölcsönözték volna. Ahogy a költő befejezte, kezét ráztak vele, „brávó!”, kiáltották. De amikor utolsónak felpattant egy hájas pindula, aki alig tudta kívárni a sorát, és jobbra-balra dobálva a mellét, a kezével hadonászva, előpörgette magából a nemeslelkűség újabb rímes csimbókját, gyomromban a vörös és a fehér bor keverékével, már nem bírtam tovább, hatalmasat tüszentettem Dipi háta, mire Dipi is tüszentett, de nem tudta az arcát senki háta mögé rejteni, tehát az egész gyülekezetet szembeprűszkölte.

Botrány. Csak néznek. De lám, a tiszteletre méltó ünnepelt felemelkedik és megszólal: hogy nem szolgált rá, bár az is lehet, hogy rászolgált, de inkább nem szolgált rá, noha valamire azért rászolgált... Elérzékenyülnek. Taps. Az angyal-elnök-költő megköszöni mindenkinek és búcsút vesz... Az atmoszféra oly emelkedett és édes, hogy Dipi meg én megcélozzuk a legközelebbi ajtót, tántorogva, mint akik részegek, mint a segg, mint a kő, a kefe, a kakastaraja!

Megint kompromittáltam a lengyel nevet a külföldiek előtt? De hát ez kedvemre való, „ezt szeretem”, ahogy Mickiewicz mondta volt. Nem ez a lényeg. Valami más érdekel ebben az egészben. Hogy nézne ki a történet felőlük nézve, uruguayi módra?

„Ez a fásult, öntelt, nagyképű európai író felhúzza itt az orrát, és lenézi a mi talán naiv, de szívből jövő, üde uruguayi költészetünket.”

Miközben épp fordítva. Én voltam köztük a frissesség és az őszinteség, ők meg – nincs mit magyarázni ezen – afféle svindlerbagázs, amely minden erejével azon volt, hogy kellő atmoszférát kreáljon egymás tömjénezéséhez.

Afféle *quid pro quo*: az ifjú vidéki költő korántsem ártatlan... a vén cinikus veterán meg naivan, tisztán a költészet tisztaságáért küzd.

Szombat

Keringő pletykák. Másnap Dipi a vacsoráját fogyasztva a Tip-Topban hallotta, ahogy a szomszéd asztalnál *az írószövetségi botrányt és a költők bankettjén történt provokációt* tárgyalják, ráadásul valaki felveti, hogy meg kellene kérdezni Ernesto Sabatót, autentikus-e Julio Bayce-nak írt levele, amelyben engem melegen beajánl!

Szombat

Egy koktél Carrascóban. Nehezen viselem ezt a burzsujkomfortot, *aire acondicionado*, elektromos fűtés, két fürdőszoba a személyzetnek és kilátás a tengerre.

Michelangelo *Dávid*ja emeli a városháza előtti tér fényét. Egyszerre rám tör, és teszi ezt megrendítő reneszánsz erővel. Minden stílusban rengeteg lakonikus gyönyörűség rejlik, ám ebben különösen, ezért is fedeztük fel oly boldogan magunknak évszázadok múltán! Asnitóval (Dipával) a reneszánszról, a barokkról, Cézanne-ról, a konkrét művészetről beszélgetünk. Elgondolkodtat az a született könnyedség, amivel ez a fiatal kölyök a dolgok mai bonyolult forgatagában eligazodik.

Levelet kaptam egy irodalmártól.

„Két napja fejeztem be a Pornográfia olvasását. A Kultura reklámszövege, nem hinném, hogy az Ön tudta nélkül, a mű metafizikai aspektusát hangsúlyozza... Eddig mindig úgy tűnt, meg tudom fejteni műveinek rejtett jelentését, de most első ízben a Pornográfiából nem voltam képes ilyen rejtett értelmet kisilabizálni. Ezért bátorkodom egyenesen Önhöz fordulni segítségért, árulja el nekem, hol keressem a Pornográfia metafizikai aspektusát.”

Nos, nagyon jól jött nekem ez a levél. Legalább még egyszer emlékeztethetek rá, ki is vagyok, és hol a helyem a szellemi-művészeti világban.

Ezt válaszoltam:

„Nem befolyásoltam a Kulturát e reklámszöveg megfogalmazásakor, de szívesen elmondom, szerintem mi köze a Pornográfiának a metafizikához.

Próbáljunk így fogalmazni: az ember, tudjuk, abszolútumra tör, a Teljességre. Az abszolút igazságra, az istenre, a teljes érettségre etc. Mindent átfogni, a fejlődés folyamatát teljesen végigvinni – ez az imperatívusz vezérli.

Nos, a Pornográfiában (és ez nekem már régi szokásom, hisz a Ferdydurke is tele van vele) megjelenik az ember másik, talán még titkoltabb és nem egészen legális ambíciója, hogy elérje a Hiányosságot... a Tökéletlenséget... az Alsóbbrendűséget... a Fiataltságot...

A mű egyik kulcspillanata az a templomi jelenet, amikor annak súlya alatt, ami Fryderyk tudatában zajlik, a Mise összeomlik, és vele együtt az Isten-Abszolútum is. Majd a sötét-

ségből és az úrból kibontakozik egy új istenség, egy földi, érzéki, kiskorú isten, aki két zárt világot alkotó, fejletlen, egymás iránt kölcsönös vonzalmat tanúsító lényből áll.

A másik kulcsjelenet az a tanácskozás, amely Siemian meggyilkolását megelőzi, amikor is kiderül, a Felnőttek nem képesek elkövetni a gyilkosságot, mert túlon túl tudják, ez mit jelent, milyen súlya van, tehát kénytelenek a kiskorúak kezével végrehajtani a műveletet. Ez a gyilkosság ugyanis csak a felelőtlen, könnyed dolgok birodalmába taszítva lehetséges.

Minthogy nem a mai naptól kezdtem erről írni, a korábbi műveimben is uralkodó szerepet játszanak ezek az eszmék. A Naplóban is szó van erről, így például: »Az ifjúság túnt számomra az élet legmagasabb rendű és abszolút értékének... De ennek az értéknek volt egy jellemzője, mintha csak egyenesen az ördög ötlötte volna ki, nevezetesen, hogy fiatalnak lenni, az mindig kisebb értéket jelentett.«

Ez utóbbi kifejezés (kisebb érték) magyarázza, hogy az élet és a tudat nálam oly éles konfliktusa ellenére miért nem kötöttem ki a mai egzisztencializmus egyik változatánál sem. Az élet hitelessége és hiteltelensége egyaránt fontos nekem, az én antinómiám egyfelől az Érték, másfelől az Érték-telenség... az Elég-telenség... a Fejletlenség... Ez bennem, azt hiszem, a legfontosabb, a legszemélyesebb és a legegységibb. A komolytalanságra ugyanúgy szüksége van az embernek, mint a komolyságra. Ha a filozófus azt mondja, hogy »az ember isten akar lenni«, akkor én inkább úgy mondanám: »az ember fiatal akar lenni«.

És szerintem e Teljesség-Hiányosság, Érték-Értéktelenség dialektika egyik eszköze az emberi életkorok különbözősége. Ezért tulajdonítok oly rendkívüli és drámai szerepet a kezdeti életkornak, az ifjúságnak. És ezért degradált világ az én világom: mintha nyakon csípnének a Szellemet, és belemerítenék a könnyedbe, az alacsonyabb rendűbe...

Természetesen a Pornográfiában nem annyira filozófiai tételeket veszek szemügyre, inkább a téma művészi és pszichológiai aspektusait. Bizonyos »szépséget« keresek a különféle válaszok konfliktusában. Akkor hát a Pornográfia metafizikai mű? A metafizika annyit tesz, hogy »fizika feletti«, »testiség feletti«, az én törekvésem meg arra irányult, hogy a testen át közelítsem meg a szellem bizonyos antinómiáit.

Lehet, hogy ez a mű igencsak nehéz, bár látszólag egy szokásos regény, igaz, elég illetlen... Túrelmetlenül várom, hogy megjelenjen franciául, németül és olaszul – e kiadások lassan már készülnek –, remélem, idegenben több olyan olvasóra lelek, akik mint Ön, az értelmét keresik.”

Vasárnap

Malvín, Carrasco után tovább a tengerparton, egyszerre hihetetlen, sós óceáni éter, zöld hullámok, döbbenet, ámulat és mélabú, a hátam mögött egy hatalmas folyó megsemmisül, elnyeli a maga semmitmondó sustorgásával a zöld, sós végtelen.

Lehet, hogy sokkal erősebb szálak fűznek a nemzethez, mint hiszem? Ez megint csak pusztá gyanú. És ha a Pornográfia nem egyéb, mint kísérlet a lengyel erotika megújítására?

Egy kísérlet, hogy megleljem azt az erotikát, amely leginkább megfelel sorunknak és a legutóbbi évek – erőszakkal, szolgasággal, megalázottsággal, beforrott ebcsonttal teli – lengyel történelmének, ami végül is alászállás lett a tudat és a test sötét szélsőségeibe. Lehet, hogy a Pornográfia nem egyéb, mint a modern, erotikus lengyel nemzeti poéma?

Elég meglepő és furcsa egy idea, írás közben egyetlen másodpercre sem jutott eszembe. Csak most. Nem a nemzetnek, a nemzettel, a nemzetből írok. Magamat írom, magamból. De az én bozótosom nem érintkezik-e titkon a nemzet bozótosával?

Én, az amerikai, én, az argentin, aki az Atlanti-óceán partján sétálok. Még lengyel vagyok... de csak a fiatalságomból, a gyerekkoromból, ama szörnyű erők folytán, amelyek akkor megformáltak, megterhelten azzal, aminek be kellett következnie... Ott, Malvínban viszont, azon a büszke, gőgös magaslaton, elbűvölve a lemenő naptól, én lettem a legnemesebb filozófia és a leggyönyörűbb költészet. Le innen! Le innen! Degradáld magad! Én magam vagyok a magam degradálása! Ahogy az embernek irgalmatlanul le kell taszítania magát a csúcstről, tönkre kell tennie a saját nemességét, megerőszakolni a saját igazságát, elpusztítani a saját méltóságát, hogy az individuális szellem megérezze még egyszer a szolgaságot, és odaadja magát a nyájnak, a fajnak...

Buenos Aires, 1960.

Pornográfia

– regényrészlet –

Meghitten egymásba gabalyodó, bokros fák a fasorban, a lankás kert a hársfák mögött egy alig sejthető, rejtett tó tükre felé tart, és mennyi zöld az árnyas és napfényes harmatban! Ahogy reggeli után kiléptünk az udvarra – emeletes, manzárdtetős fehér ház, körötte fenyők és tuják, ösvények és virágágyások –, e millió valósággal elbódított, oly makulátlan emlékként idézte az egykori, immár messze tűnt háború előtti időket, a maga természetes régimódiságában mégis igazibbnak hatott minden újdonságnál... ám a tudat, hogy ez az egész nem igaz, hogy perben áll a valósággal, afféle színházi díszletté tette... így végül a ház, a park, az ég meg a mező egyszerre jelentette számomra a színházat és az igazságot. De lám, már jön is az uraság, óriás, dagadt testén zöld kiskabát, és tényleg úgy jön, mint régen, integetve köszönt bennünket, és azt kérdi, jól aludtunk-e. Lustán enyelegve, sietség nélkül kiléptünk a kapun a mezőre, átfogva tekintetünkkel a széles látóhatárban dagadó és hullámzó földeket, Hipolit a csizmájával a göröngyöket morzsolta, közben a termésről és az aratásról csevegett Fryderykkel. Visszapillantottunk a házra. Maria asszony feltűnt a verandán, és odakiáltott: jó napot, egy aprócska lurkó gajdolt és ugrándozott itt a fűvön, talán

a szakácsné kisfia? Így vágtunk neki a napnak ezen a reggelen – amely régi, ki-múlt reggelek ismétlése akart lenni –, mégsem volt ilyen egyszerű... Mert valami elerőtlenedés szivárgott a tájba, és megint úgy éreztem, hogy minden, noha ugyanaz, teljesen más. Milyen irritáló gondolat, milyen kínos, álcázott gondolat! Mellettem Fryderyk, a nappali világosságban nagyon is a maga testi mivoltában, hogy a füléből kiálló szőrszálaikat meg sápadt, pinceszínű bőrének hámlásos darabkáit is megszámlálhattam volna, Fryderyk, mondom, görnyedten, betegesen, homorúan, cvikkerrel, ideges szájjal, zsebre vágott kézzel, tipikus városi értelmiségi ebben az életerős falusi közegben... ez a kontraszt most mégsem a falu győzelmét jelentette, a fák elvesztették magabiztosságukat, az ég elhomályosult, a tehén nem tanúsított kellő ellenállást, a falu örökkévalósága zavaros, bizonytalan és mintegy kótyagos lett... Fryderyk meg alkalmasint valóságosabb volt a fűnél. Valóságosabb? Fárasztó egy idea, nyugtalanító, mocskos, kissé hisztérikus, sőt provokatív, agresszív, zaklató... és még azt sem tudtam, hogy belőle, Fryderykből ered-e ez a gondolat, vagy a háborúból, a forradalomból, a megszállásból... avagy ebből is, abból is, egyik a másikból? Mindenesetre ő tökéletesen viselkedett, a gazdaságról kérdezte Hipolitot, úgy beszélt, ahogy ebben a helyzetben elvárható volt, és mindjárt meg is pillantottuk Heniát, amint a fűvön át közeledett felénk. A nap égette a bőrünket. A szemünk száraz, az ajkunk tikkadt. Azt mondta:

– A mama már kész. Befogattam.

– A templomba, misére, mert vasárnap van – magyarázta Hipolit. És csendesen magának is: – Misére, a templomba.

Majd kijelentette:

– Ha az urak velünk kívánnak tartani, kérem szépen, de semmi kényszer, tolerancia van, nem igaz? Én megyek, mert amíg itt vagyok, megyek! Amíg a templom megvan, addig én ott vagyok. A feleségemmel, a lányommal, fogattal... mert nem bujkálok én senki elől, hadd lássanak... Csak bámuljanak! Mint a fotográfus a kendője alól... csak fotografáljanak!

És suttogott: – Csak fotografáljanak!

Fryderyk a lehető legudvariasabban közölte, hogy részt kívánunk venni a misén. Ültünk a fogatban, melynek kerekei a homokos keréknyomban forogva siket jajgatást hallattak, felhajtottunk a dombra, fokozatosan feltárult előttünk az ég hatalmas íve alatt a mélyben elterülő földek mozdulatlan hullámzás szabdalta birodalma. Amott, messze a vasút. Nevethetnékem támadt. A fogat, a lovak, a kocsis, a forró bőr és a lakk szaga, a por, a napfény, az arcomat ingerlő légy és a homokban surlódó kerékgumik jajgatása – ez mind öröktől fogva így volt, és semmi, az égvilágon semmi sem változott! De fönn a dombtetőn, ahogy eláraszott bennünket a térség ózonja, körben a körvonalazódó szwiątokrzyski hegyek, egyszerre mellbe vert e kocsikázás visszássága, mintha egy olajnyomat lennénk, egy régi családi album halott fotográfiája, a dombtetőn a legtávolibb távlatból láthatóan egy rég halott barát, ami a tájnak rosszindulatú, gúnyos, irgalmatlanul lenéző jellegét kölcsönözött. E halott kocsikázás az egész vértelen topográfiát megpecsételte, ami éppen a mi kocsikázásunk hatása és nyomása alatt szinte észrevétlenül alakot váltott. Fryderyk a hátsó ülésen Maria asszony mellett jobbra-balra tekintgetett, a koloritot csodálta, mintha a templomba tartva valóban temp-

lomba tartana, talán életében nem volt ilyen kellemes társasági lény. Befordultunk a grocholicicei szurdokba, ott, ahol a falu kezdődik, és ahol mindig sár van...

Emlékszem (és ez nem lényegtelen az alább elmondandók szempontjából), teljesen üresnek éreztem magam, és most is, akárcsak előző éjszaka, hiába próbáltam kihajolni a fogatból, hogy a kocsis arcába pillantsak, nem sikerült... ott rekedtünk hát kifürkészhetetlen hátsó fele mögött, és egész utazásunk az ő háta mögött zajlott. Behajtottunk Grocholicébe, balra a folyócska, jobbra elszórtan kis házak és kerítés, tyúk és liba, vályú és pocsolya, ünneplőt öltött paraszt vagy néne a templom felé tartó ösvényen... a vasárnapi falu nyugalma és álmosága... De mintha ez az egész, a víz színén megpillantva saját képmását, a halálunk lenne, ahogy utazásunk minden előzménye ott zakatolt ebben az emlékképben, ami csak álarc volt, kifejezetten arra szolgált, hogy elrejtse valami mást... De mit? Valaminek az értelmét... a háború, a forradalom, az erőszak, a feslettség, a nyomor, a kétségbeesés, a remény, a harc, a düh, az üvöltés, a gyilkosság, a szolgaság, a szégyen, az éhezés, az átok vagy az áldás értelmét... bármit, mondom, csak hát az értelem túl gyenge ahhoz, hogy rést üssön ennek az idillnek a kristályfalán, így e hajdani, rég átszabott látvány érintetlenül megmaradt, noha nem egyéb már puszta homlokzatnál... Fryderyk udvariasan csevegett Maria asszonnyal, de lehet, hogy csak azért folyt belőle a szó, nehogy *valami mást* kiejtsen a száján; közben megérkeztünk, beálltunk a templomot övező fal mellé, készültünk is kiszállni... de már fogalmam sem volt, mi micsoda, és mi milyen... hogy a lépcső, amelyen felmegyünk a templom előtti térre, szokásos lépcső-e, vagy netán...? Fryderyk nyújtotta a karját Maria asszonynak, és kalapját levéve elindult a templomkapu felé, mindenki őket nézte – vajh nemcsak azért nyújtotta a karját, nehogy valami mást csináljon? –, majd Hipolit is kimászott a fogatból, és robusztus testével nyomult előre, rendületlenül, határozottan, mint aki jól tudja, holnap akár le is döfhetik, akár egy disznót, mégis csupa életerő, csörtetett, minden gyűlölet dacára, komoran és rezignáltan. Az uraság! Azért volt-e uraság, nehogy valami más legyen?

De amikor elnyelt bennünket a templomi félhomály, tele égő gyertyákkal és a primitív, görnyedt hátú nép keservét, háborgását elzengő, fülledt énekléssel... egyszerre nyoma veszett az addig ott lappangó többértelműségnek, mintha egy nálunk erősebb kéz helyreállította volna a szertartás uralkodó rendjét. Hipolit, aki eddig visszafojtott méreggel és szenvedéllyel óvta uraság mivoltát, nehogy meg kelljen adnia magát, most nyugodtan és nemeslelkűen elfoglalta helyét a kegyúri padban, biccentéssel üdvözölve a vele átellenben ülő ikaíni intéző családját. Ez még a mise előtti percek ideje volt, a pap egyelőre sehol, a nép magára hagyva a maga érzélgős, alázatos, esetlen és nyivákoló danolászásával, amely ugye kordában tartja, vagyis ártalmatlanná teszi, akár a póráz az ebet. Micsoda megzabolázottság, milyen megnyugvás, áldott megkönnyebbülés, itt, ebben a kőből emelt örökkévalóságban a paraszt ismét parasztta lett, az úr úrrá, a mise misévé, a kő kővé, és minden visszatért önmagába!

Ekkor azonban Fryderyk, aki Hipolit mellett ült a kegyúri padban, térdre ereszkedett... amivel engem kissé összezavart, ugyanis ez kissé túlzásnak tűnt... és nehéz volt nem arra gondolnom, hogy csak azért ereszkedik térdre, nehogy elkövesse azt, ami nem nevezhető térdre ereszkedésnek... de lám, csengettyű-

szó, és kilép a pap kezében a kehellyel, elhelyezi az oltáron, meghajol. Csengettyű. És egyszerre oly erővel hatolt a létembe egy határozott hangsúly, hogy – kimerülten, szinte eszemet veszelve – én is letérdeltem, és nem sok kellett hozzá, hogy vad magam megtagadásában imádkozni kezdjek... No de Fryderyk! Úgy éreztem, azt gyanítottam, hogy Fryderyk, aki már térdelt, szintén „imádkozik”, sőt ismerve félelmeit, biztos voltam benne, hogy nemcsak megjártssza, hanem tényleg „imádkozik”, úgy érte, hogy nemcsak másokat akar átverni, hanem magát is. Másoknak is, magának is „imádkozik”, de az imádkozása csak parván, amely elfedi végtelen nemimádkozását... amiből tehát afféle „excentrikus”, kipenderítő aktus kerekedett, az meg kirepített bennünket a templomból a teljes nemhívóság határtalan birodalmába, egy aktus, amely maga a gyökeres tagadás. De mi történt? Mi készült itt történni? Soha hasonlót nem éltem meg. Soha nem hittem, hogy ilyesmi egyáltalán megtörténhet. Végül is mi történt? Valójában semmi, valójában csak annyi, hogy egy kéz megfosztotta a misét minden tartalmától, minden értelmétől, és lám, a pap is mozdult, térdet hajtott, átment az oltár túloldalára, a ministránsok megrázták a csengőjüket, felszállt a tömjén füstje, amiből a tartalom úgy elillant, mint léggömbből a gáz, a mise meg rettenetes impotenciájában csődöt mondott... csak lebegett... alkalmatlan lett a megtermékenyítésre! Ez, hogy megfosztották az értelmétől, kész gyilkosság, amit marginálisan, rajtunk kívül, a misén kívül követett el egy minket is kívülről szemlélő személy hangtalan, mégis gyilkos kommentárjával. És a mise nem tudott védekezni, mert a gyilkosságot egy zárójelbe tett magyarázat végezte el, a misével valójában senki sem szegült szembe, még Fryderyk is a lehető leghatározottabban csatlakozott hozzá... és ha mégis megölte, hogy is mondjam, csak az érem másik oldala felől tehetette. Igaz, e mellékes kommentárból, e gyilkos széljegyzetből kegyetlen mű kerekedett, az éles, hideg, mindent átható, könyörtelen tudat műve... és rá kellett jönnöm, hogy tiszta órűtség volt ezt az embert elhozni a templomba, istenuccse, távol kellett volna tartani! A templom volt a legiszonyosabb hely számára!

De már megtörtént. A folyamat, amely lezajlott, a valóság *in crudo* megközelítése lett... mindenekelőtt a megváltás gondolatát érvénytelenítette, így már semmi sem váltja meg ezt a sok áporodott és nyers, koncként odavetett parasztpofát, minthogy a nagy megszentelő stílustól meg lettek fosztva. Többé nem „a nép”, nem „parasztok” voltak, még csak nem is „emberek”, csak olyan, amilyen lények... olyanok, amilyenek... a mocskosságukra többé nem volt kegyelem. De e színtelen sokfejűség vad anarchiájához a mi arcunk nem kevésbé arrogáns szegyetelensége is hozzátartozott, mert az sem volt többé „úri”, se „kulturált”, se „finom”, önmagával égbekiáltóan azonos valami lett belőle, egy karikatúra, aminek nem volt modellje, magán kívül nem karikírozott semmit, azaz pusztán a csupasz önmaga, akár a hátsó felünk. És a deformáltság e kétféle, úri és paraszti kirobbanása a pap gesztusában talált egymásra, aki közben celebrálta a... mit? Mit celebrált? A semmit. De ez még nem minden.

A templom többé nem volt templom. Egyszerre behatolt a tér, de már a fekete, kozmikus tér, sőt már nem is a földön történt, ami történt, a föld átlényegült a mindenségben lebegő planétává, és a templom hült helyén megjelent a kozmosz. Oly messzemenően, hogy a gyertyák fénye, sőt a vitrázsablakokon beáradó nappali vi-

lágosság is fekete lett, mint az éj. Tehát nem templomban voltunk, nem itt a faluban, nem is a földön, csak – a valóságnak megfelelően, igen, az igazságnak megfelelően – a kozmoszban lebegtünk a gyertyáinkkal és a fényeinkkel, és ott a végtelenben műveltük a magunk furcsa dolgait magunkkal és egymással, akár holmi grimaszoló majom az úrben. Különös egy játszma volt ez a miénk, emberi provokáció az éjben, valahol a galaktikában, fura akciók végrehajtása a nagy feneketlenségben, grimaszok az asztronómiai végtelenben. Attól, hogy alámerültünk a térbe, a konkrétumok iszonyúan meghatározottak, a kozmoszban voltunk, de ijesztően adott, minden apró részletünkben meghatározott lények maradtunk. Megcsendültek a ministráncscsengők, úrfelmutatás. Fryderyk letérdelt.

Az, hogy letérdelt, ezúttal olyan döbbenetes volt, mint amikor elvágják a tyúk nyakát, a mise folyt tovább, de már halálos sebet kapott, és őrült beszéd lett belőle. *Ite, missa est.* És... ő, diadal! Micsoda győzelem a mise felett! Micsoda büszkeség! Mintha a kinyírása az én vágyott célom lett volna: végre magam, én magam lettem, senki és semmi rajtam kívül, én magam az abszolút sötétségben... elértem hát a magam véglegességét, elértem a sötétséget! Keserű vég, a célba érés keserű íze, keserű meta! De büszke keserűség, amit átítat az immár független szellem könyörtelen, örvénylő érettsége, miközben mégis szörnyűség az egész, megfoszt minden támaszomtól, mintha egy szörny markában lennék, és bármit, bármit, bármit megtehetek magammal! A büszkeség hidege! A véglegesség fagyos lehelete. Szigor és üresség. Akkor hát? A szertartás a vége felé járt, álmosan nézelődtem, elfáradtam, ő, ki kellene már menni, hazakocsikázni Powórnába azon a homokos úton... De egyszerre a tekintetem... a szemem... A zavart és súlyos pillantásom... Igen, megakadt valamin... a szemem... a szemem. Kényszeresen, csábítóan, igen. Hogy min? Hogy mi volt ez a kényszer, ez a csábítás? A csoda, akár egy álombéli sejtelmes zug, melyet hiába próbálunk megfejteni, csak keringünk körötte némán kiáltozva, mindent felhabzsoló, gyötrelmes, elragadtatott, üdvözült vágyakozással.

Így keringtem én is rémülten, bizonytalanul... de már gyönyörrel töltött el a simulékony hódítás, amely lebilincsel, elbűvölt, megigézett, elvarázsolt, megkísértett és hatalmába kerített, játszott velem, olyan felmérhetetlen kontraszt támadt ama fagyos kozmikus éj és a gyönyör e felbuzgó forrása között, hogy megzavarodtam, felsóhajtottam: isteni csoda! Isteni csoda!

Mi volt ez mégis?

Hát mi is... egy arc darabkája és kicsit a tarkó vonala... ami valakihez tartozott, ott állt előttünk a tömegben, néhány lépésnyire.

Ó, kis híján megfulladtam! Ő egy...

(fiú)

(fiú)

És felfogva, hogy ő csak egy (fiú), egyből elkezdtem kihátrálni eksztázisomból. Egyébként őt magát szinte nem is láttam, csak az arcából és a tarkójából magát a bőrét. Egyszerre azonban megmozdult, és ez a banális gesztus keresztülkasul átvárt, mint valami hihetetlen attrakció.

De hiszen egy (fiú).

Semmi, csak egy (fiú).

Milyen kínos! Egy egyszerű, tizenhat esztendőes tarkó, kiborotvált hajjal, egy (fiú) közönséges, kissé hámoló bőre és (fiatal) fejtartása – a lehető legátlagosabb

–, hát akkor mitől tör rám a reszketés? Ó... most megpillantottam az orra ívét, a száját, mert az arc kissé balra fordult, ám semmi különös, rézsút ráláttam a (fiú) köznapi, ferde arcára, teljesen az átlag! Nem volt a nép fia. Diák? Gyakornok? Szokványos (fiatal) arc, békés, kissé durcás, barátságos, mint aki ceruzavéget rág vagy futballozik, biliárdozik, a zakója gallérja elfedte az ing gallérját, nap barnította nyak. A szívem mégis hangosan vert. Valami isteni béke honolt benne, valami imádnivaló báj és kellem e végtelen éjfekete úrben, lélegző melegség és fényforrás volt. Kegyelem. Felfoghatatlan csoda, hogy mitől lett fontos, ami nem fontos.

És Fryderyk? Fryderyk is tudta, látta, neki is megakadt rajta a szeme?... Az emberek azonban mozgolódni kezdtek, a mise véget ért, beindult a lassú tolongás a kijárat felé. Én is a többiekkel. Elöttem Henia, az ő válla és tarkója még az iskolás lányé, de ettől eszembe jutott az a másik, s ha már eszembe jutott, hatása alá is kerültem, egyszerre pontosan összeillett az egyik tarkó meg a másik... ezt mindjárt könnyedén, erőfeszítés nélkül felfogtam: az egyik tarkó és a másik tarkó. A két tarkó. Ez volt az...

Mi volt? Hogy történt? Mintha a (lány) tarkója kiszabadítaná és összeadná magát a másikkal, a (fiú) tarkójával, hogy miután ő nyakon csípte azt, a másik tarkó is csípje nyakon őt! Nézzék el nekem e metafora sutaságát. Nyilván kissé sután fogalmazok itt (ahogy azt is el kell egyszer mondanom, miért teszem zárójelbe a [fiú] és a [lány] szavakat, igen, ez is arra vár, hogy elmagyarázzam). Henia mozdulatai, ahogy előttem haladt a tömegben, ebben a forró présben, nyilván órá „vonatkoztak”, hozzáadta, szenvedélyesen hozzástottogta magát amannak mozdulataihoz, itt, előttem, e tolongásban. De tényleg így történt-e? Vagy képzeledöm? Ám egyszerre megpillantottam a karját, ahogy maga mellett lógatja, a tömeg azonban odanyomta a testéhez, s ez a testhez simuló kéz most a sok-sok összetapadó test bizalmas közegében és sűrűjében egyszerűen odaadta magát amannak. Hisz Heniában minden órá utalt! Az a másik meg, miközben nyugodtan haladt az emberek közt, ettől csupa intenzitás és feszültség lett. Ó, ez a vak, vehemens, mégis nyugodt vonulás a tömegben, ez a közönyös egymásba szeretés és vágyakozás! Ó! Hát ezért! Most már világos, mi volt az a titok, ami az első pillanatban megragadott.

Kikeveredtünk a templomból, a téren ragyogott a nap, az emberek szerteszédtek, ők meg végre – egyik is, másik is – megmutatták magukat teljes testi mivoltukban. Henia oldalt világos blúzban, sötétkék szoknyában, fehér gallérral várt a szüleiére, becsatolta az imakönyvét. Az a másik... odalépett a falhoz, lábujjhegyre állt, átlesett a túloldalra, fogalmam sincs, miért. Ismerték egymást? S bár mindketten egyedül voltak, most újra és immár sokkal erősebben látszott lázas egymásra utaltságuk: kimondottan egymás számára léteztek. Hunyorogtam – a téren minden fehér volt, kék, zöld és meleg –, hunyorognom kellett. Az egyik a másikéért, a másik az egyikéért, igaz, távol egymástól, egyáltalán nem érdeklődve egymás iránt, mégis oly erővel egymásra utalva, hogy a (fiú) szája nem is a (lány) szájához, hanem egész testéhez illett, a (lány) teste meg a (fiú) lábának tett eleget!

Félek, ez utolsó mondatomban talán túlságosan elgaloppíroztam magam. Elég lett volna higgadtan megállapítanom, hogy az összeillés kivételesen ritka esete forgott fenn... és nem is csupán a nemi összeillésé. Előfordul, hogy megpil-

lantunk egy férfit és egy nőt, és azt mondjuk, milyen összeillő pár, ez esetben azonban, ha szabad ezt a kifejezést használnom, az összeállítás a kifejeletlensége miatt sokkal drámaibb volt... igazán nem tudom, világos-e, amit mondok, de ez a kiskorú érzékiség valami magasabb természetű kincsként ragyogott, épp azáltal, hogy boldoggá tette őket, hogy becsesek és igazán fontosak voltak egymásnak. És itt a téren, a tűző napon elkábulva, bambán egyszerűen nem voltam képes felfogni, nem fért a fejembe, hogy ha kölcsönös figyelemmel viseltetnek egymás iránt, miért nem közelednek egymáshoz! Az egyik is egyedül, csak maga, a másik is csak maga.

Falusi vasárnap, forróság, lomha tunyaság, templom, senki sem sietett, itt-ott csoportokba verődtek, Maria asszony az arcához nyúlt az ujjbegyével, mintha vizsgálná az arcbőrét, Hipolit meg az ikaíni intéző valami kontingenst emlegettek, odébb Fryderyk, a jovialis vendég, keze a zakója zsebében, ó, ez a kép most elsöpörte az iménti sötét úrt, amiből az a rámenős lidérc váratlanul előbújt... és engem már csak egy dolog aggasztott: Fryderyk észrevette-e ezt? Láta-e?

Fryderyk?

Hipolit azt kérdezte az intézőtől:

– És a burgonyával mi lesz? Hogy csináljuk?

– Fél méterenként, úgy a legjobb.

Az a (fiú) most odalépett hozzánk. – Karol, az én Karolom – mondta az intéző, és Fryderyk felé fordította, aki kezet nyújtott neki. Mindenkinek bemutatkozott. Henia odaszólt az anyjának:

– Nézd! Gałęcka néni meggyógyult!

– Na, benézünk a plébánoshoz? – kérdezte Hipolit, de mindjárt hozzámorgta: – Minek is? És már nógatta a többieket: – Gyerünk, uraim, hölgyeim, indulás haza! Elbúcsúzunk az intézőtől. Beszállunk a fogatba, Karol velünk jön (ez meg micsoda?), felül a kocsis mellé a bakra, indulunk, a kerekek belesiklanak a keréknyomba, siket jajgatást hallatnak, homokos út a lustán rezgő légben, a légy aranylóan köröz köröttünk, s ahogy felérünk a dombtetőre, megpillantjuk a földdek négyzetes szelvényeit és távolabb a vasúti sínt, ahol az erdő kezdődik. Hajtunk. Fryderyk Henia mellett ülve, az errefelé oly jellemző kékes-aranyló koloritért lelkesedik, ami – magyarázza – a levegőben keringő löszszemektől van. És hajtunk tova.

PÁLYI ANDRÁS fordítása